

Åsa Kilbom, Karen Messing og Carina Bildt Thorbjörnsson (eds.):

Women's Health at Work.

Arbetslivsinstitutet, Solna 1998, 322 sider, ISBN 91-7045-477-9, 220,00 SKr.

(På svensk: Yrkesarbetande Kvinnors Hälsa, ISBN 91-7045-502-3, 220,00 SKr).

For et par år siden konstaterede man ved Arbejdslivsinstitutet i Sverige, at der de seneste 10-15 år var kommet mange nye arbejdsliv-, arbejdsmiljø- og arbejdsmarkedsproblemer, som ikke var blevet behandlet i det medicinske og naturvidenskabelige miljø. En omlægning og kursændring af forskningsvirksomheden var derfor nødvendig. Et af de nye forskningsprogrammer, der derfor blev etableret ved Arbejdslivsinstitutet, var "Kön, arbete och hälsa".

Bogen var startsignalet for forskningsprogrammet, som ledes af Åsa Kilbom, læge og professor i arbejdsfysiologi. Karen Messing, professor i biologi ved universitetet i Quebec, var gæsteforsker på Arbejdslivsinstitutet under programmets opstart, og står sammen med Åsa Kilbom for de biologiske og fysiologiske kapitler i bogen. Antologiens tredje redaktør, Carina Bildt Thorbjörnsson er psykolog på instituttet. Den faglige spændvidde i redaktionsgruppen afspejles også hos antologiens øvrige bidragydere, hvilket giver antologien dens styrke, idet den sammenholder biologiske/fysiologiske og psykologiske karakteristika hos de to køn med kønnenes respektive placering og vilkår på arbejdsmarkedet, og diskuterer den kønsspecifikke sundhedstilstand ind i denne bredere kontekst. Formålet med bogen var primært at beskrive arbejdsrelaterede sundhedsspørgsmål der var relevante for svenske kvinder. Samtidig skulle det være områder, hvor svenske forskere har bidraget og fortsat bidrager med væsentlig viden.

I 1965 var 55% af den svenske kvindelige arbejdsstyrke i alderen 25-54 år ude på arbejdsmarkedet. I 1996 var erhvervsfrekvensen for denne aldersgruppe steget til 92%. Bogen tager sit afsæt i denne kvinde- og samfundsmæssige forandring, samt i det sundhedsmæssige kønsparadoks: kvinders lavere dødelighed og større sygelighed og større forbrug af sundhedsydelser sammenlignet med mænd. Disse forskelle er tidligere forklaret ved forskelle i livsstilsfaktorer, psykosociale forhold og selvoplevet helbred, mens kvinders lavere dødelighed er blevet tilskrevet en større biologisk robusthed. Med reference til nyere data peger bogen imidlertid på, at vilkår på arbejdsmarkedet bærer en anelig del af skylden for, at "restlevetid med godt helbred" er reduceret blandt kvinder, især blandt ufaglærte.

Bogen argumenterer indledningsvis for behovet for at studere kvinders situation på arbejdsmarkedet, både med henblik på at etablere en modvægt til den videnskabelige konservatisme på arbejdsmiljøområdet med manden som norm, og for at få skabt en vidensplatform for målrettet handling. Dernæst beskrives med udgangspunkt i officielle statistikker svenske kvinders position på arbejdsmarkedet, og der gøres et forsøg på at fremskrive deres rolle på fremtidens arbejdsmarked specielt med hensyn til efterspørgsel på fleksibel arbejdskraft og de hertil knyttede arbejdsvilkår. I to kapitler giver antologiens redaktører derefter omfattende beskrivelser af psykologiske og biologiske køns karakteristika med relevans for arbejdslivet. Herefter følger et kapitel med metodiske overvejelser om helbredsmålninger, efterfulgt af kapitler, der omhandler følgende konkrete arbejdsrelaterede helbredsproblemer: hjerte-kar sygdomme, hudsygdomme, muskulo-skeletale problemer, stress og psykisk helbred, og kapitlet "The neglect of women in occupational toxicology", hvor Sven Ove Hansson angiver tre vigtige grunde til at inddrage hensynet til forskelle mellem kønnene i arbejdslivsforskningen: 1. Selv om både mænd og kvinder er udsat for negative helbredseffekter, så varierer hyppigheden af helbredstruende påvirkning ofte mellem kønnene. Statistikker, som ikke tager hensyn til disse forhold, undervurderer ofte de ricisi, som det underrepræsenterede køn - oftest kvinder - er udsat for. 2. Nogle helbredseffekter forekommer kun hos det ene køn, f.eks. ved sygdom som er knyttet til reproduktionssystemet. 3. For at afdække effekter på børn til eksponerede personer, er vi nødt til at studere virkningsmekanismer kønsspecifikt. Klarere kan det ikke beskrives.

Behovet for den kønsspecifikke tilgang til udforskning af sammenhæng mellem arbejdsliv og sundhed er ikke forbeholdt kvinder, men er gældende for begge køn. Psykolog Anders Kjellberg giver i et af bogens kapitler "Men are also gendered. Men, work and health" en række eksempler herpå.

Redaktørernes tese er ikke, at kvinders arbejde nødvendigvis er forbundet med dårligere helbred end mænd, men at mange af de helbredsproblemer, kvinder løber ud i, er forårsaget af arbejdet, og at der generelt er stor mangel på forståelse for og påvisning af disse sammenhænge. Forskningsverdenens og arbejdsmarkedets traditionelle orientering har gjort sit til, at der på de fleste områder af kvinders arbejdsliv er banal mangel på viden om arbejdets organisering, eksponering, belastning og helbred. Tag f.eks. hjertesygdom i relation til beskæftigelse. Selv om koronar hjertesygdom er en meget udbredt dødsårsag også blandt kvinder, og at forhøjet blodtryk er lige så udbredt blandt kvinder som hos mænd, så er det stadig den fremherskende opfattelse, at koronar hjertesygdom ikke repræsenterer et aktuelt helbredsproblem for kvinder.

I traditionel forskning hvor begge køn er inddraget, betragtes "køn" ofte som en forstyrrende variabel (confounder), som der kan kontrolleres for i analysen. Følgelig vil der oftest ske et informationstab, fordi "køn" i de fleste arbejdsrelaterede situationer er ensbetydende med, at kønsspecifikke forhold gør sig gældende, f.eks. eksponeringer. Gennem confounder-kontrol for køn kan således megen viden gå tabt. En anden videnskabelig tilgang – den kønsspecifikke – ville være at analysere data separat for mænd og kvinder og få blotlagt kønsforskellene, som de manifesterer sig på det kønssegregerede arbejdsmarked, i åben erkendelse af, at det her ikke lader sig gøre at anlægge en "alt-andet-lige" betragtning. Hvordan kan der med afsæt i traditionel kønsneutraliserende forskning iværksættes adækvat forebyggelse og konkrete forbedringer af kvinders og mænds særlige vilkår på arbejdsmarkedet? Antologien giver mange veldokumenterede eksempler på hvad traditionel arbejdsmiljøforskning med en kønsneutral og kønsneutraliserende tilgang kan overse og skabe af mangler og skævheder i vidensgrundlaget. En mangel, som kan få både uhyre og uhyggelige konsekvenser, fordi der hermed ikke foreligger dokumenteret viden om, hvorledes arbejdstageres helbredsmæssige situation relaterer sig til deres konkrete vilkår på arbejdsmarkedet. En nødvendig forudsætning for reelle forandringer må være, at der er foretaget en dækkende analyse af den situation, som fremkalder de helbredsmæssige problemer.

Hvad betyder det f.eks. for os i Danmark og for vores måde at tænke arbejdsmiljø på, at der i Arbejdstilsynets årsopgørelse over anmeldte arbejdsskader i 1997 (At-rapport nr. 1 1998) ikke et eneste sted i den 62 sider lange rapport, hverken i tabeller eller tekst, er foretaget en opdeling på mænd og kvinder? Denne rapport er et tydeligt eksempel på det som antologien gerne vil til livs. Det er dog efterhånden yderst sjældent, at statistiske opgørelser fra statsinstitutioner udelader så simpelt et forhold som fordeling på køn.

I efteråret 1995 afholdt Arbejdsmiljøfondet i Danmark en konference med titlen "Er der noget særligt ved kvinders arbejdsmiljø?" Efterfølgende udgav Arbejdsmiljøfondet en sammenfatning udarbejdet af sociolog Grete Korreman af konferencens indlæg, samt bidrag og kommentarer fra deltagerne. I sammenfatningen hedder det, at "Ligesom kvinders og mænds forskellige arbejdsmiljøproblemer klart pegede på, at indsatser for at forebygge måtte tage udgangspunkt i denne forskellige virkelighed." Og det konkluderes, at der er *behov* for yderligere viden, *behov* for ændret syn på arbejdsmiljø, og *behov* for ændringer i arbejdets organisering, herunder at se på betydningen af arbejdsforhold i et fremtidsperspektiv.

Med *Women's health at work* må behovet for yderligere viden i vid udstrækning siges at være blevet opfyldt.

Antologiens styrke ligger desuden i dens konsistente påvisning af sammenhæng mellem arbejdsforhold og helbred, og hermed kan den måske bidrage til opfyldelse af behovet for et ændret syn på arbejdsmiljø.

Stort tillykke til Arbejdstilsynet med denne udgivelse. Bogen kan varmt anbefales til alle - forskere, undervisere, praktikere og politikere - der beskæftiger sig med arbejdsmiljø og sundhed.

Anmeldt af *Else Nygaard*, Institut for Folkesundhedsvidenskab, Panum Institutet, Københavns Universitet.